

Хапшење припадника терористичке организације Фракција црвене армије у Југославији 1978. године

Апстракт: У пролеће 1978. године у Загребу је ухапшено четворо истакнутих припадника западнонемачке терористичке групе Бадер-Мајнхоф. Немачке власти су одмах поднеле захтев за екстрадицију ухапшених, који је југословенска страна условила изручењем осморице хрватских десничарских емиграната Београду. Након више месеци дипломатских преговора, повреда правног поступка и кампање у немачким и југословенским медијима, немачке власти су спречиле изручење Хрвата, на шта је Југославија узвратила пуштањем Немаца на слободу, да би наставили скривање у арапским земљама. Тај инцидент је проузроковао захлађење односа између Савезне Републике Немачке и СФРЈ, те нову природу сарадње њихових безбедносних служби.

Кључне речи: југословенско-немачки односи, Фракција црвене армије, емигранти, екстрадиција

Западну Немачку је током седамдесетих година потресала серија терористичких напада коју су изводиле две генерације анархолевичарске организације Фракција црвене армије (*Rote Armee Fraktion*, „Бадер-Мајнхоф група“, у даљем тексту РАФ), уперених против капиталистичког поретка и империјализма. Кулминација тих напада догодила се током тзв. Немачке јесени (*Deutsches Herbst*) 1977. године, током које је убијен Ханс Мартин Шлајер, председник уније послодаваца, и отет Луфтханзин путнички авион. Након пропасти тих напада, преживели припадници друге генерације Фракције повукли су се у илегалу, кријући се широм Европе. Током скривања четворо њихових истакнутих припадника провело је извесно време у Хрватској, све док их југословенска полиција није ухапсила у Загребу, у мају 1978. године. То су били Бригите Монхаупт (*Brigitte Mohnhaupt*), Петер Јирген Бок (*Peter Jürgen Boock*), Зиглинде Хофман (*Sieglinde Hofman*) и Ролф Клеменс Вагнер (*Rolf Klemens Wagner*). У исто време Југославија је од владе у Бону више година пре тога захтевала изручење хрватских националиста с пребивалиштем у СРН (*Exilkroaten*), који су

били одговорни за више терористичких напада на југословенске званичнике и институције на територији СРН, те за ширење антијугословенске пропаганде.

Загребачко хапшење рафовца

Поводом саме акције хапшења четворо припадника Бадер-Мајнхоф групе у Загребу постоје две опречне верзије догађаја. На основу доступних извора, не може се разјаснити која служба је прва лоцирала тражене анархисте, па ни на основу ког трага је то учинила. Постоји теорија према којој је локацију четворке која се крила у Југославији открила француска полиција у документима нађеним код Штефана Висњевог (*Stefan Wisniewski*), ухапшеног 11. маја 1978. године на париском аеродрому Орли. Наиме, он је управо у тренутку када је био ухапшен требало да одлети у Загреб како би се нашао са друговима из РАФ-а и доставио медикаменте намењене једном од њих, Петеру Јиргену Боку¹ (према неким гласинама, чак је и остало троје анархиста дошло у Југославију с намером да негује Бока, наводно тешко оболелог од рака²). Немачка обавештајна служба је тада притисла југословенске власти, које су, без обзира на то да ли су до тада знале да се тражени терористи налазе на њиховој територији или не, морале да их ухапсе.³ Тиме се иницијатива за хапшење рафовца може практично у потпуности приписати западнонемачким обавештајцима.

Сасвим друкчију представу о тим догађајима даје бивши оперативац СДБ Божидар Спасић, који се годинама бавио питањем хрватске емиграције у СРН, те је био упућен и у овај случај. Према његовом мишљењу, терористи су се налазили на хрватском приморју без знања југословенских тајних служби и иако су се понашали „веома комотно“, СДБ је за њихов боравак тамо сазнао сасвим случајно. Једна оперативна веза из Палестине је дошла у Београд и почела да се распитује о рафовцима који се наводно налазе у Југославији. У том тренутку ниједна од немачких служби није имала никакве информације о локацији осумњичених. Одлука о хапшењу донета је тек након позитивне процене Савета за заштиту уставног поретка. Четворку су пресрели на путу ка загребачком аеродрому, одакле је наводно требало да одлете у Либију⁴ (мада један лист прецизира да се хапшење одиграло у загребачком хотелу Еспланада, где су терористи наводно одседали).

¹ Лопушина, Марко, „Svada oko Crvene frakcije“, у: *Ubij Bližnjeg svog I-II*, <http://bokisingl.wordpress.com/2009/09/21/o-drzavnoj-bezbednosti-tridesetpeti-deo/> (5. 7. 2010).

² Дипломатски архив Министарства иностраних послова (ДАМИП), 1978, ф. 139, дос. 12, док. 436011

³ Сведочење Срђе М. Поповића, Београд, 15. април 2010.

⁴ Сведочење Божидара Спасића, Београд, 19. јун 2010.

Те две верзије хапшења четворке на сасвим различит начин објашњавају улогу власти СФРЈ у иницијативи за хватање осумњичених, и на обавештајне способности југословенске, али и немачке службе државне безбедности. Нажалост, обе верзије су засноване на нагађањима или исказима људи који нису директно учествовали у операцији и док не буду доступни веродостојни извори о том питању, не може се поклонити безусловно поверење ниједној верзији.

Реакције у јавности на хапшење терориста

Због деликатности овог случаја и важности чланова Бадер-Мајнхоф групе за немачке власти, први преговори о њиховом изручењу Немачкој били су држани у строгој тајности. Ипак, немачка страна прва је изашла у јавност, када је представник немачког министарства правосуђа Биндер на конференцији за штампу, 29. маја, објавио да су југословенске власти ухапсиле четворо припадника РАФ и навео и њихова имена. Већ на истој конференцији један новинар је поставио (могуће и наручено) питање о евентуалној размени рафоваца за југословенске терористе, на шта је званичник одрично одговорио, али је шпекулисање у јавности могло да почне.⁵

Такав иступ немачке стране испрва је сматран за дипломатски гаф. Међутим, по свој прилици, у питању је био изузетно прорачунат политички потез, којим се на суптилан начин желела скренути пажња европске јавности на „нечасне“ намере Југославије у вези с разменом терориста, те да се подстакну гласине о СФРЈ као стожеру левичарског тероризма. Тако су само два дана касније италијанске власти захтевале од Југославије информације о повезаности рафоваца са Црвеним бригадама и убиством Алда Мора иако је СФРЈ званично осудила тај чин.⁶ Још један разлог што је Немачка баш у том тренутку обелоданила целу ситуацију било је и својеврсно правдање пред сопственом јавношћу за фијаско који се управо тих дана одиграо у берлинском затвору Моабит. Том приликом је озлоглашени криминалац Тил Мајер (*Till Meyer*) побегао упркос појачаним мерама безбедности.

Немачка штампа је о самом хватању терориста испрва писала похвално, мада је истицано да је четворка ухапшена „на миг“ немачких обавештајаца, те да су терористе пратили немачки агенти, док је југословенска полиција била пуки извршилац акције хапшења. Штампа је одмах довела у везу тај случај са хапшењем хрватских емиграната, и углавном је водила кампању против изручења Хрвата Југославији, са наводима да би они сигурно били убијени или противправно осуђени.⁷ У тим написима често је, поред оправданих сумњи у

⁵ ДАМИП, 1978, Ф-139/11, 430800.

⁶ ДАМИП, 1978, Ф-139/11, 431568.

⁷ ДАМИП, 1978, Ф-134/1, 434490.

праведно суђење, владала и стереотипна слика о социјалистичким земљама и њиховом правосуђу, била оптерећена догматским антикомунизмом. Тако је у десничарском листу *Deutsche National Zeitung* 16. јуна објављена карикатура Јосипа Броза Тита како *седи за столом, у рукама држи велики нож и уз дивљи поглед наручује од келнера „једну порцију закраних хрватских емиграната – али брзо“*.⁸ У целини, *Егзилкроати* су приказивани више као борци за слободу хрватске нације, антикомунисти и идеалисти него као терористички настројени појединци који су били директно одговорни, поред осталих кривичних дела, и за смрт невиних људи. Ипак, и југословенски политичари су донекле допринели позиционирању немачког јавног мњења, упорно одбијајући да дају било какве званичне изјаве немачкој штампи, којима би евентуално појаснили југословенске ставове и аргументе.⁹

Што се југословенске штампе тиче, она је вест о хапшењу западнемачких грађана објавила касније него немачки листови (први написи се јављају тек 31. маја). Југословенски новинари нису посветили том случају ни приближно пажње као њихове немачке колеге, те су информације о самом хапшењу и судском поступку биле крајње штуре. Тако се чак не наводе ни кривична дела за која су ухапшена лица била терећена, и они се ни у једном тренутку не означавају као терористи. Занимљиво је да се већ тада наглашавало како се у СРН водило више процеса против југословенских емиграната, чиме се јасно и у штампи том правном случају давала политичка конотација.¹⁰ Након тог првог таласа кратких написа о хапшењу, касније се случају четворке није посвећивала никаква пажња. Разлог за то може бити став да је тај случај унутрашња ствар надлежних судова, мада тај принцип није важио када су у питању екстрадициони процеси против хрватских емиграната, којима се посвећују обимни чланци, у којима се отворено напада рад немачких судских инстанци. Изгледа да је питање изручења четворке ваљало да буде релативно заташкано, како би се сва пажња јавности усмерила на наводне нерегуларности приликом суђења антијугословенским терористима.

Реакција хрватске националистичке емиграције у Западној Немачкој на хапшење својих припадника била је изузетно бурна, али исто тако и реакције немачких анархиста на могућност да једна социјалистичка земља изручи левичаре. Тако су у ноћи 30/31. маја на југословенској амбасади у Бону и на згради пословнице ЈАТ-а биле исписане пароле *Нема изручења (Keine Auslieferung)* и *Слобода (Freiheit)*, те анархистички симболи.¹¹ Неколико дана касније представништво ЈАТ-а у Дизелдорфу примило је претеће писмо (додуше,

⁸ ДАМИП, 1978, Ф-134/2, 438773.

⁹ ДАМИП, 1978, Ф-134/2, 435968.

¹⁰ „Ухапшено неколико грађана Савезне Републике Немачке“, *Политика*, 31. мај 1978.

¹¹ ДАМИП, 1978, Ф-139/11, 431595.

са изузетно нереалним претњама) с потписом *Ослободилачке армије 2. јун*. У њему се прети могућом одмаздом од 40 убијених Југословена, санкцијама, саботажама, изазивањем грађанског рата у СФРЈ и отпуштањем југословенских гастарбајтера у Немачкој.¹² У Карлсруеу су, пак, 3. јуна одржане демонстрације против изручења Хрвата, на којима је канцелар Хелмут Шмит оптужен за кршење људских права.¹³ У Штутгарту је 16. јуна десетак емиграната започело штрајк глађу, повлачећи паралелу између шведског неизручења Вилија Бранта Хитлеровој Немачкој и случаја хрватске осморке.¹⁴ У ТВ емисији *Монитор* од 20. јуна радикалније усмерени емигранти су чак запретили да ће „за сваког изрученог Хрвата убити два немачка полицајца“.¹⁵ Отежавајућа околност за Југославију био је и поступак Бугарске, која је 22. јуна, одмах после хапшења, изручила одређене немачке терористе матичној земљи. Тиме је показано да је понашање Југославије нетипично чак и у поређењу са земљама лагера (иако су у неформалним дипломатским сусретима представници СССР и Пољске поздравили тврд став представника Југославије, и честитали им што су „показали зубе“).

Први дипломатски потези у вези са изручењем

Први званични контакт представника двеју земаља поводом хапшења четворке догодио се у највећој тајности 19. и 20. маја 1978. године у Министарству унутрашњих послова у Београду. Југословенску страну представљао је савезни секретар за унутрашње послове Фрањо Херљевић, а немачку државни секретар др Фрелих (*Froelich*). Нешто касније су обављени и тајни разговори са савезним министром Хансом Јиргенем Вишневским (*Hans-Jürgen Wischnewski*). Током тих разговора, југословенска страна је јасно и недвосмислено ставила до знања немачким преговарачима који је услов за екстрадицију ухапшених немачких држављана. То је било изручење осморице хрватских емиграната који су живели у СРН и тамо спроводили антијугословенске активности.¹⁶ Радило се о Стјепану Биланцићу, Љубомиру Драгоји, Николи Милићевићу, Мартину Папцу, Фрањи Микулићу, Сазлији Емину, Владимиру Чудићу и Дамиру Петрићу.¹⁷ Указано је на несхватљиво благ однос немачких власти према терористичкој и субверзивној активности тих емиграната и на то да Југославија неће одустати од својих захтева.

¹² ДАМИП, 1978, Ф-139/11, 431693.

¹³ ДАМИП, 1978, Ф-136/3, 433306.

¹⁴ ДАМИП, 1978, Ф-136/3, 435992.

¹⁵ ДАМИП, 1978, Ф-136/4, 436912.

¹⁶ ДАМИП, 1978, Ф-139/4, 420000.

¹⁷ ДАМИП, 1978, Ф-136/4, 436912.

Такав недвосмислен захтев Југославије, иако разумљив из угла реалполитике и негативних искустава са терористичким и другим антидржавним активностима националистичке емиграције у Западној Немачкој, био је несумњиво противан тада важећем уговору о екстрадицији између тих двеју земаља, склопљеном 1974. године. Њиме није била дозвољена било каква врста размене затвореника, већ је сваки случај испоручивања требао бити решаван независно и према уговореним прописима. То је касније био и главни правни аргумент СРН за заобилажење тог усменог договора, који су југословенске дипломате изнудиле од њих. Ипак, постоје назнаке да то није први такав случај, тј. да је преседан незваничне размене затвореника већ постојао, али за то би било неопходно исцрпније истраживање овог правног феномена. Захваљујући медијском статусу који су рафовци уживали у Немачкој, тај случај је први те врсте који је доспео у јавност, и скренуо пажњу на проблем моралне и правне оправданости размене затвореника.

Третман ухапшених у београдском затвору

Четворо ухапшених Немаца је одмах после хапшења спроведено у Београд. Међутим, они нису били држани у званичној затворској институцији, већ у објекту СДБ ССУП на Бањици, у згради поред Института безбедности. Поред више страних пасоша, наводно је код њих приликом хапшења пронађена и сума од 37.000 немачких марака у готовини, која им је враћена након пуштања на слободу.¹⁸ Затвореници су боравили у специјално опремљеним хелијама, где су били 24 часа дневно под надзором стражара и камера. Било је и стражарских коментара у стилу: „Ма згодна је ова рафовка.“ Из разговора с њима југословенска тајна служба сазнала је обиље података о кретању међународних левих терориста.¹⁹

Врло је занимљива и епизода са медицинским прегледом, који је непосредно након хапшења извршен над Петером Јиргеном Бок. Неколико година раније Бок је објавио својим друговима да је непосредно пред свој одлазак у илегалу сазнао да болује од рака. Његовој околини чинило се да је он свакодневно трпео велике болове и покушавали су на најразличитије начине да набаве лекове неопходне свом другу, често долазећи у опасност да буду ухапшени. Сам Бок је наводно био свестан да му је остало свега неколико месеци живота и упорно је одбијао да га прегледају лекари, сматрајући да су они представници буржоаског система. Желео је да умре међу својим друговима, који су решили да му нађу трајније место за боловање, у некој неименованој „неимперијалистичкој“ држа-

¹⁸ ДАМИП, 1978, Ф-136/11, 464955.

¹⁹ Сведочење Божицара Спасића, Београд, 19. јун 2010.

ви.²⁰ На путу ка том тајанственом одредишту, југословенска полиција је ухапсила четворку. Ухапшени су упорно објашњавали полицајцима да им је друг смртно болестан, тако да су га прегледали доктори на Војномедицинској академији. Тада је коначно утврђено да Бок не болује ни од какве болести и да је лекове све време користио за дрогирање. Узалудни су били доцнији покушаји несуђеног болесника да објасни своју злоупотребу медикамената политичко-идеолошким разлозима. Према сведочењима очевидаца, Бок је током апстиненцијалних криза био и насилан и тиме је све више постајао терет за остале чланове групе, нарочито у условима константног скривања од полиције.²¹ Између њега и остатка Фракције црвене армије створен је непремостив јаз лажи и неповерења.

Повреда законских регулатива у екстрадиционом поступку

Приликом законом предвиђених правних активности у поступку против четворке почињено је више тешких прекршаја важећих закона. Мајка Бригите Монхаупт овластила је београдског адвоката Срђу Поповића за правног заступника своје кћерке и наложила му да сазна пред којим се судом у Југославији води поступак против ње. Када је почетком јула адвокат Поповић питао за тај предмет у писарници Окружног суда у Београду, „неопрезни писар“ му је рекао да се поступак води код истражног судије Стевовића, да би му дотични судија то порекао свега неколико минута касније. Заступник Монхауптове је онда заобилазним путем, шаљући дописе у сва 52 окружна суда на територији СФРЈ, сазнао да је случај у надлежности, иронично, управо београдског Окружног суда и судије Стевовића.²² Испрва је особље суда ускратило Поповићу чак и информацију о броју предмета (под изговором да је то „тајна, јер је то интерна ствар суда“²³), те било какав контакт са брањеницом. На крају, председник окружног суда је, 19. јула 1978. године, дописом бр. VI SU-63/78, обавестио Срђу Поповића да је оптужена Бригите Монхаупт „у екстрадиционом поступку приликом испитивања, изјавила да Вас (Срђу Поповића, прим. Н. Б.), по пуномоћју њене мајке, не прихвата за браниоца, што је и записнички констатовано“.²⁴ Та одлука представљала је грубо кршење члана 168, тачке 6. Закона о кривичном поступку, према коме је правни заступник морао

²⁰ „Regarding Peter-Jürgen Boock’s Lies, August 1988“, <http://www.germanguerrilla.com/red-army-faction/documents/88-08-boockslies.html> (7.7.2010).

²¹ Сведочење Божицара Спасића, Београд, 7.7.2010.

²² Роровић, Срђа, *Poslednja instanca*, I, Београд 2003, стр. 57.

²³ Писмо адвоката Срђе Поповића председнику Окружног суда у Београду, пр. С. Поповић, стр. 59.

²⁴ Писмо адвоката Срђе Поповића истражном судији Окружног суда у Београду, пр. С. Поповић, стр. 60.

присуствовати сваком испитивању своје брањенице ако је пуномоћје унапред било достављено надлежном суду. Једини начин на који је Поповићу могло бити ускраћено пуномоћје била би претходна одлука суда о том питању, која никад није донета, те је суд био дужан да обавести адвоката о времену и месту саслушања. Након тога Поповић није добио више никакве информације од суда или полиције у вези с тим судским поступком.²⁵

Случај Биланцић

Немачки судски органи су екстрадициону документацију коју им је доставио југословенски ССИП означили као мањкаву и затражили додатну документацију у вези с осморицом Хрвата. Штавише, захтев за хапшењем Фрање Микулића потпуно је одбијен због наводне „неспесицираности и паушалности (југословенских) доказа“.²⁶ Чак је и југословенска страна признала да су „немачке примедбе и тражења, са правноформалне стране, позивом на Споразум о екстрадицији, тачне“, те је ургирала код полиције да допуни документацију како би осигурала позитивну одлуку немачких судова.²⁷ Ипак, немачки канцелар Хелмут Шмит је и званично обећао да ће учинити све како би тражени Хрвати били изручени Југославији, што је изазвало незадовољство у немачким конзервативним круговима.²⁸

Виши покрајински суд у Келну је 11. августа донео одлуку да је изручење Биланцића правно дозвољено. Уследило је жестоко негодовање хрватске емиграције у Немачкој, те је Биланцићева жена Геноева већ сутрадан организовала демонстрације у Келну.²⁹ У исто време знатно су појачане мере безбедности око конзуларних представништава СФРЈ у Западној Немачкој, попут обилазака станова и константне пратње.³⁰ Ипак, ни то није спречило хрватске терористе да нападну конзулат Савезне Републике Немачке у Чикагу, како би издејствовали пуштање Биланцића на слободу. Врло је могуће да је тај напад, по немачке власти свакако трауматичан, имао утицаја на даљи развој ситуације у вези с његовим изручењем Југославији.

Вили Брант, некадашњи немачки канцелар, први из редова Социјалдемократске партије Немачке, састао се 11. септембра 1978. године брду код Крања са Јосипом Брозом Титом. Иако је Брант посетио Југославију у име своје партије, а не као државни званичник, несумњиво је у његовим разговорима с Титом

²⁵ Сведочење Срђе М. Поповића, Београд, 15. април 2010.

²⁶ ДАМИП, 1978, Ф-136/4, 440035.

²⁷ ДАМИП, 1978, Ф-136/4, 440035.

²⁸ ДАМИП, 1978, Ф-136/4, 438220.

²⁹ ДАМИП, 1978, Ф-136/4, 446631.

³⁰ ДАМИП, 1978, Ф-136/4, 446646.

било речи и о случају Биланцић, те о екстрадицији немачке четворке. Нажалост, нису доступни званични транскрипти разговора између Тита и Бранта, али, како сматра Божидар Спасић, Немачка је преко Бранта, у замену за четворо рафоваца наводно нудила да отплати неке заостале рате ратне одштете Југославији и кредит од 20.000.000 западнонемачких марака. Тито је одговорио да Југославија „не продаје своју безбедност, него да се примени принцип међусобног уважавања да је тероризам међународна појава и да се државе требају помагати и сарађивати“.³¹ Вероватно је Тито већ тада обавештен о намераваној одлуци немачке владе поводом изручења Биланцића, званично објављеној два дана после састанка на брду код Крања.

Управо тих дана Биланцићеви адвокати су поднели жалбу на одлуку покрајинског суда на адресу Савезног уставног суда, највише немачке правне инстанце. Постојале су оправдане сумње да би уставни суд могао потврдити пресуду из Келна, а тиме би биле везане руке немачкој влади, која би отворено погазила Основни закон СРН доношењем одлука противних пресуди највишег државног суда. Стога је немачки министар правосуђа Ханс-Јохен Фогел (*Hans-Jochen Vogel*) одлучио да делује превентивно и 13. септембра донео одлуку да не постоје легални основи по којима би се Биланцићу могло судити у Југославији. Наиме, оптужени је кривична дела за која се терети починио на територији Немачке, и против њега се поводом тих престапа већ водило више поступака. То је било и у складу са 9. и 10. чланом немачко-југословенског споразума о екстрадицији из 1974. године, који су предвиђали да обе државе могу одбити изручење ако је кривично дело почињено у држави која треба да изручење изврши, или ако ова држава из других разлога жели да сама процесуира кривично дело.³²

Немачка влада је тим чином спречила даљу конфронтацију са својим правосуђем и опозиционим снагама. У исто време, у својој јавности се показала као строги спроводитељ политике легитимитета. Пошто случај Биланцић и случај четворке због очигледних разлога нису званично смели да буду довођени у везу (иако је било јасно да су два екстрадициона поступка узајамно повезана), од Југославије се очекивало да изврши своју обавезу према уговору из 1974. године и преда оптужене земљи у којој су починили кривична дела, тј. Немачкој. Такође, пошто је званични став југословенских власти био да они никада нису тражили трампу затвореника, сада је на њима било да тај свој став и докажу поштовањем међународних уговора. Ипак, међу немачким званичницима и у већем делу немачке штампе наде у сарадњу Југославије сматране су крајње наивним.³³

³¹ Сведочење Божидара Спасића, Београд, 19. јун 2010.

³² ДАМИП, 1978, Ф-136/6, 451550.

³³ ДАМИП, 1978, Ф-136/6, 451550.

Пуштање рафоваца на слободу

У НИН-у од 5. новембра 1978. године објављен је чланак са насловом *Систем једног лудила*, у коме се увијено наговештава могућност пуштања четворо рафоваца на слободу. Како се ближио истек казне за недозвољен прелазак границе и незаконито поседовање оружја (на основу које су рафовци до тада лежали у затвору), надлежни окружни суд у Београду требало је да донесе одлуку о њиховој даљој судбини. У чланку се инсистирало да се у немачкој штампи поменутој четворци упорно лепи етикета „терориста“ иако нису приложени никакви валидни докази да су они то уистину били. Од југословенског суда се очекивало да ће донети одлуку која је у складу са таквим стањем доказног материјала, те да ће доказати како је Југославија заиста правна држава, за разлику од Немачке.³⁴ Као што се и могло очекивати, тај чланак је изазвао буру у немачкој штампи, у којој су одмах осванули бомбастични наслови попут *Пушта ли Београд затворенике?*, *Разочаравајуће* и слично. Истицано је да озбиљан лист попут НИН-а сигурно не би тек тако објавио напис такве садржине, већ да је аутор морао имати сазнања, ако не и увида у званичне инструкције о скором пуштању четворке.³⁵

Након што су преговори о изручењу рафоваца запали у кризу, дошло је до једне од највећих шпијунских акција немачких служби на територији СФРЈ, под вођством све три службе: BND (*Bundesnachrichtendienst*, Савезна обавештајна агенција), BFV (*Bundesamt für Verfassungsschutz*, Савезни уред за заштиту уставног поретка) и ВКА (*Bundeskriminalamt*, Савезна криминалистичка агенција). У земљу је наводно убачено чак две стотине агената, који се постављају на свим аеродромима и железничким, морским и речним граничним прелазима. Чак су у Београд упућени и „лажни привредници, новинари и туристи“, а све да би се докопали информације о томе куда ће рафовци отићи после пуштања из Југославије.³⁶ У таквој ситуацији београдски Окружни суд је донео, а Врховни суд Србије потврдио одлуку о пуштању на слободу и забрани поновног уласка четворо немачких грађана на територију Југославије. Одлука је донета у смислу члана 525, став 1. тачка 1-7 Закона о кривичном поступку СФРЈ, на основу недостатка доказа.³⁷

Наочиглед свих тих агената, четворо рафоваца је 17. новембра изведено из притвора, спроведено на аеродром у Сурчину и укрцано на изнајмљени авион, који је одлетео у непознатом правцу. На основу доступних извора, не може се поуздано тврдити где је тај чартер-лет водио. Према изворима из СДБ, у питању

³⁴ „Систем једног лудила”, *НИН*, бр. 1452, 5. новембар 1978, стр. 6–8.

³⁵ ДАМИП, 1978, Ф-136/8, 460304.

³⁶ Сведочење Божицара Спасића, Београд, 19. јун 2010.

³⁷ „Одбијена молба савезног министра правосуђа СРН”, *Политика*, 18. новембар 1978. (у даљем тексту: „Одбијена молба савезног...“)

је био изнајмљени авион либијске владе, те су терористи, према претходном договору с Моамером Гадафијем, интернирани у Либију.³⁸ Ипак, постоје одређене сумње да је четворка, или бар Бригите Монхаупт, отишла у Јужни Јемен, тј. да је тамо провела неко време након напуштања Југославије.

Немачке власти су одмах пошто је Тањуг и званично објавио одлуку Округног суда почеле да врше притисак на југословенски ССУП да им ода земљу у коју су терористи одлетели.³⁹ У разговору са савезним секретаром Фрањом Херљевићем немачки амбасадор у Београду Јеско фон Путкамер поновио је те захтеве, али у врло љубазном тону, изражавајући жаљење што немачки демократски поредак чини да третман *Егзилкроата* подсећа на двоструке аршине. Херљевић је у много оштријем тону истакао да ако се већ не може сумњати у легитимност одлуке немачких судова, не сме се сумњати ни у ваљаност одлуке београдског суда о случају четворке. Немачкој је замерено што је дозволила да се чак 40% дела извршених против југословенске државе након 1945. године догоди баш на њеној територији. Што се тиче локације четворке, Херљевић је рекао да су они, као слободна лица, могли узети било који лет са више слетања и одлетети било куда, без знања југословенске полиције.⁴⁰ Након тог разговора, Фон Путкамер је повучен из Београда на додатне консултације у Бону.

У исто време је и представник амбасаде СФРЈ у Бону обавио ништа мање жучан разговор са Фан Велом, државним секретаром у Министарству иностраних послова Немачке. Фан Вел је оптужио Југославију да је директно прекршила члан 17. Уговора о екстрадицији из 1974. године, по коме за изручење није било неопходно доказивање кривице ухапшеног, већ само образложење чињеничног стања. Навео је и да је југословенска страна, ако је сматрала да су докази које су немачки судови приложили били недовољни, морала да тражи допуну доказа, тим пре што је у целу причу био умешан и Врховни суд Србије. Југословенски одговор се углавном везивао за немачко толерисање антијугословенске емиграције и на то како је неодговоран став владе у Бону, по коме није сваки тероризам исти, и свако политички мотивисано убиство није подједнако кажњиво.⁴¹ Ни мисија представника немачке полиције Фон Левениха (*von Lövenich*) у Београду, упркос 15-часовним разговорима⁴², није дала конкретније резултате, сем добијања информација о „криминално-техничким детаљима“ везаним за четворку (отисци прстију, информације о путним исправама, здравственом стању итд.). Управо тада је, на основу отисака прстију Петера Јиргена Бока, коначно

³⁸ „Одбијена молба савезног..

³⁹ ДАМИП, 1978, Ф-136/8, 462571.

⁴⁰ ДАМИП, 1978, Ф-136/8, 462896.

⁴¹ ДАМИП, 1978, Ф-136/9, 463233.

⁴² ДАМИП, 1978, Ф-136/11, 464955.

утврђено да је дотични био лично умешан у контроверзну отмицу и убиство Ханса Мартина Шлајера крајем 1977. године.⁴³

Реакције у јавности на пуштање рафоваца

Немачка штампа је, како се у Београду и очекивало, на вест о пуштању четворке реаговала изузетно бурно. У погрдном тумачењу одлуке Окружног суда предњачили су десничарски опозициони листови (посебно *Bayern-Kurier*, *National-Zeitung*, *Deutsche Zeitung*, па чак и већи листови попут *Frankfurter Allgemeine Zeitung*). У тим текстовима нису изостале ни најпогрдније квалификације на рачун југословенског правног и политичког поретка. Предлагане су најдрастичније мере којима би Немачка требало да „казни“ Југославију. Те мере су укључивале: економске и политичке санкције, отпуштање југословенских гастарбајтера, спречавање немачких туриста да летују у Југославији, потпуно прекидање дипломатских односа између две земаља, тражење арбитраже пред међународним институцијама. Тврдило се чак и да је амбасадор СРН у Београду Путкамер био малтретиран, а од познатих новинара се у кампањи посебно истакао Густав Халупа (*Gustav Chalupa*). Једини лист који је у потпуности осудио понашање Западне Немачке у тој афери очекивано је био *Unsere Zeit*, орган ДКР (*Deutsche Kommunistische Partei*, Немачка комунистичка партија), док су *Vorwärts* (иначе орган Социјалдемократске партије Немачке), *Die Zeit*, *Stern* и *Stuttgarter Nachrichten* покушали да избалансирано ставе епилог „случаја 4“ у контекст претходне одлуке немачке владе о Биланцићу.⁴⁴

Знатан простор немачки новинари посветили су и погађању локације на којој су се рафовци у том тренутку могли налазити. Тако је *Der Spiegel* интервјуисао и самог председника Јужног Јемена, који је изјавио да се на територији његове земље не налази нико од чланова четворке.⁴⁵ Колале су и гласине како терористи у ствари нису ни напустили Југославију, већ се Хофманова и Вагнер налазе на неком од јадранских острва, док су Монхауптова и Бок остали у београдској болници на лечењу.⁴⁶

Југословенска штампа је тај дипломатски инцидент испратила са изузетно пристрасних позиција, у свему подржавајући и правдајући одлуку београдског суда. Ако су у немачким листовима, поред све хајке на југословенски режим, постојали и одређени гласови сумње у доследност става Шмитове владе према тероризму, југословенски новинари су били здушни у најоштријим оптужбама немачких власти. Док се о самом пуштању Немаца на слободу извештавало у

⁴³ ДАМИП, 1978, Ф-136/11, 464687.

⁴⁴ ДАМИП, 1978, Ф-134/2, 467789.

⁴⁵ ДАМИП, 1978, Ф-136/11, 465036.

⁴⁶ ДАМИП, 1978, Ф-136/12, 466093.

сумарном и званичном тону, наредних дана је немачко незадовољство том одлуком било нападано као бежање од одговорности, постојање дуплих аршина и лицемерје.⁴⁷ У ваљаност одлуке југословенских судова није се могло сумњати, док је, са друге стране, истицано да је немачка страна покушала да случајем четворке заташка прави проблем, тј. неометано деловање антијугословенских снага на територији Немачке. Чак се и флагрантно кршење југословенско–немачког уговора о екстрадицији правдало тиме што уговор претпоставља његову обострану примену, што Немачка није поштовала својом „хипокризијом без преседана“.⁴⁸ Тиме је у очима југословенске јавности апсолутно сва кривица за погоршане односе између две земаља сваљена на званични Бон.

Такав епилог приче о размени терориста имао је знатног одјека и у немачкој јавности. На адресу генералног конзулата СФРЈ у Бону стигло је мноштво претећих и увредљивих порука.⁴⁹ Забележено је чак и да се 80 југословенских гастарбајтера запослених у фирми *Ritz* понудило да иступе из највећег немачког синдиката DGB пошто су њихове немачке колеге бојкотовале конгрес њиховог синдиката.⁵⁰ Што се реакције званичног Бона тиче, поред повлачења амбасадора из Београда, бојкотоване су све свечаности у вези с прославом југословенског Дана Републике 29. новембра. Иако је порицан било какав директан утицај на званичнике осталих земаља, такав немачки став је поуздано имао реперкусије и на однос других западних држава према Југославији. Тако су прославу Дана Републике игнорисали и званичници свих других чланица Европске економске заједнице осим Луксембурга.⁵¹ Тиме су односи СРН и СФРЈ пали на најнижу тачку у претходних неколико година. Отопљавање односа започето је тек 1979. године, пошто је смењен дотадашњи немачки амбасадор у Београду.⁵²

Случај „Бадер-Мајнхоф четворке“, нажалост, не може ни након више од три деценије да буде потпуно разјашњен. На основу извора доступних истраживачима у Србији, није могуће утврдити ни тачан ток и редослед догађаја везаних за тај случај, почевши од тога када су тачно, где и на чију иницијативу ухапшени, па све до места њиховог боравка након протеривања из Југославије. Документи о том случају, који се налазе у Дипломатском архиву Србије, иако нуде доста информација о процесу дипломатских преговора око екстрадиције, покривају углавном спољнополитичку, званичну дипломатску верзију тог догађаја. Недостају кључни документи из којих би се могло видети како су тај правни случај третирали југословенска полиција и тајне службе, те ко је давао

⁴⁷ Дикић, Б., „Бонске анализе о тероризму“, *Политика*, 22. новембар 1978.

⁴⁸ „Два аршина“, *Политика*, 23. новембар 1978.

⁴⁹ ДАМИП, 1978, Ф-136/9, 463371.

⁵⁰ „Чудан поступак руководства ДГБ“, *Борба*, 26. новембар 1978.

⁵¹ ДАМИП, 1978, Ф-136/13, 451364.

⁵² ДАМИП, 1978, Ф-137/4, 465552.

наредбе о поступању са затвореницима. Ипак, и на основу тако оскудних извора, може се донекле реконструисати ток догађаја, могу се сместити у шири историјски контекст и може им се дати интерпретација. Пре свега, што се тиче самог хапшења четворке, види се да су они одређено време провели на територији СФРЈ, док су истовремено у западној Европи били међу најтраженијим криминалцима. То је доказ да је и Југославија спадала у земље у којима је постојала мрежа подршке левим екстремистима са Запада. Да ли је та подршка долазила од самих власти СФРЈ, макар и у виду толеранције њиховог боравка у Хрватској, не може се доказати, али је то врло могуће имајући у виду искуства са односом Демократске Републике Немачке и СССР-а према рафовцима.

Југословенска и немачка верзија хапшења бацају сасвим другачије светло на праве иницијаторе хватања. Ипак, чини се вероватнијом хипотеза по којој су немачки агенти открили локацију терориста и дипломатском акцијом притисли југословенске власти да их ухапсе.⁵³ Ни пре ни после тог случаја југословенска полиција није се озбиљније занимала за проблем левичарских терориста, а на основу следа догађаја, стиче се утисак да је и то хапшење обављено искључиво ради контраизручења Хрвата Југославији.

У правном процесу против Монхауптове, Хофманове, Бока и Вагнера почињено је више грубих повреда Закона о кривичном поступку Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Њиховом правном заступнику Срђи Поповићу било је онемогућено да ступи у контакт са својим браћеницима и лично се (и како закон налаже) увери у њихово евентуално одбацивање пуномоћја ако је до њега уопште и дошло. Према самом признању југословенских дипломата, затвореницима је био онемогућен било какав контакт са спољашњим светом, а поготово са медијима. Југословенске власти су упорно пребацивале немачким колегама што исти такав третман нису примењивали на припаднике антијугословенске емиграције који су боравили у затворима у Немачкој. То показује круцијално неразумевање представника једног ауторитарног, једнопартијског режима за одређене механизме кроз које мора проћи сваки судски процес у друштвима која су на вишем нивоу демократизације. У Југославији тога доба, посебно ако су у питању била политички осетљива питања, није било ни необично, заобићи редовне законске процедуре како би се очувала позиција режима и остварили виши циљеви спољне и унутрашње политике. Са друге стране, у демократским државама попут тадашње Западне Немачке, и поред све бескрупулозности с којом су државни органи могли поступати када је у питању била одбрана владајућег поретка, законска процедура се далеко више поштовала, често и на штету државног резона. То се најбоље видело у начину на који су анархотерористи током седамдесетих година прошлог века злоупотребљавали систем грађанских права и слобода да би тај исти систем

⁵³ Сведочење Срђе М. Поповића, Београд, 15. април 2010.

подривали својим убилачким нападима. Имајући то у виду, може се разумети зашто су руке немачким властима биле везане када је требало зажмури на правне формалности и једноставно изручити Југославији лица која су била оптужена за кривична дела почињена на територији Немачке. Такође, треба имати у виду и обазривост немачких власти према опозицији у сопственој земљи, околност о којој Савез комуниста Југославије није морао да води рачуна.

Ипак, и немачке власти су се понеле опортунистички у читавој афери. Из дипломатске преписке се стиче утисак да је званичном Бону било важније да претераним притиском на емигранте не изиритира конзервативну опозицију (која је услед свог догматског антикомунизма сваки покушај компромиса социјалдемократске владе са једном социјалистичком диктатуром могла да искористи за рушење те исте владе), него да добије тражене терористе. Начин на који је бонска влада својим указом поништила одлуку једног независног покрајинског суда, и тиме спречила могућност изручења Стјепана Биланчића Југославији, умногоме противречи демократским начелима на која су се немачки званичници упорно позивали. Ипак, са изузетком тог контроверзног поништавања судске одлуке, влада канцелара Шмита није имала смелости да конкретније погази своје законе и тиме непосредно утиче на остварење те „нечасне размене“. Додуше, не може се у потпуности скинути одговорност са немачких власти за нешалантно бављење проблемом антијугословенских делатности на њиховој територији, које је некад прелазило у отворено толерисање. Са те стране понашање југословенских власти у том процесу иако законски непотковано, добија извесно оправдање у смислу одбране државног резона.

Не може се сумњати у искрену жељу СРН да добије четворо најтраженијих терориста, те се стога њихово одбијање сарадње с Југославијом зарад неколицине хрватских националиста чини још мање схватљивим. По нашем мишљењу, два фактора су пресудно утицала на тврди став Бона и коначан неуспех преговора. Први је притисак који је конзервативна опозиција, али и хрватска националистичка емиграција вршила на власти да би одбиле југословенски захтев за изручење. Други фактор, можда и далеко важнији, била је правна натегнутост могућности изручења емиграната због кривичних дела која су извршили на територији Немачке, а не Југославије. Из дипломатских докумената стиче се утисак да су се такви случајеви „трампе“ затвореника раније дешавали (наравно, званично таква узајамна изручења никада нису смела бити довођена у међусобну везу). Сада, међутим, у питању нису били маргинални криминалци чија је размена лако могла бити заташкана, већ четворо главних бораца Фракције црвене армије и најистакнутији хрватски националисти. Са тако познатим актерима будна пажња јавности била је загарантована, и тиме је простор Бону за још једну трампу био поприлично сужен.

Из проучавања писања немачке и југословенске штампе о том случају може се добити и занимљив увид у различит степен слободе медија и хетерогености мишљења у два различита идеолошко-политичка система. Штампа у СФРЈ се, наравно, једнодушно слагала са званичним ставом својих власти. И док се самом процесу против рафоваца у Београду посвећивало запрепашћујуће мало пажње, питање *Егзилкроата* било је изузетно актуелна тема. Махом су осуђивани двострука правда немачких судова и неправедна потраживања Бона од Београда. Што се штампе у СРН тиче, и ту је приметна тежња да се друга страна негативно прикаже, а да се охрабри и оправда тврд став Шмитове владе према случају Биландић. Ипак, занимљиво је да су такви ставови били најзаступљенији у опозиционој десничарској штампи, која је сваки наговештај попуштања Београду оштро нападала, и током читавих преговора водила хајку против Југославије. Са друге стране, било је и далеко уравнотеженијих ставова, који су читав сукоб стављали у општији контекст односа СРН и СФРЈ и тежили да донесу избалансирану оцену, истичући при том и немалу кривицу немачких власти. Тако се углавном писало у листовима који су нагињали левој струји, док се потпуно пројугословенски став гласила ДКП може сматрати усамљеним изузетком.

Хапшење четворо припадника РАФ у Југославији оставило је вишеструке последице на даљу судбину те организације, али је и на ширем плану утицало на будуће односе СФРЈ и Западне Немачке кад је реч о сарадњи њихових полицијских служби. Шестомесечно заточеништво вођа Фракције у београдском притвору довело их је надомак трајније затворске казне, коју су избегли само захваљујући уцењивачком понашању Југославије и недостатку дипломатског такта Немачке. Убрзо су се рафовци опет нашли на сигурном, у арапским земљама, где су се могли много лакше крити, да би се касније вратили у западну Европу да изврше своје последње, махом неуспешне акције. Ипак, коначни крај друге генерације Фракције био је тим непланираним компликацијама само одложен за неколико година. Са друге стране, време њиховог притвора у Југославији допринело је и распламсавању интерних сукоба унутар групације. Прегледом на Војномедицинској академији у Београду откривена је неугодна тајна Петера Лиргена Бока о његовој измишљеној болести, и то је довело до његовог брзог изопштења из организације. Афера са Боковим канцером додатно је уздрмала већ посрнулу организациону способност и идеолошку кохерентност преосталих чланова Друге генерације.

Након захлађења односа између СФРЈ и СРН поводом тог случаја, дошло је постепено до отопљавања. Упркос свим претњама, осим бојкота прославе 29. новембра 1978. године, Немачка није предузимала никакве даље акције против Југославије. Штавише, према изворима из СДБ, сарадња између две држава, кад је реч о међународном тероризму, видно се побољшала од почетка осамдесетих

година 20. века. Југословенској полицији и обавештајцима омогућено је да у потпуности прате кретања међународних терориста кроз Југославију. Далеко је више уважавано мишљење југословенских служби, и њени подаци. Чак је и званични Бон полако напуштао гледиште о антикапиталистичком тероризму као једино релевантном, и сарадња је врло брзо била нормализована.⁵⁴ Свакако да ови наводи заслужују допунско истраживање чиме би се додатно могао увидети значај „случаја четворке“ за односе две земаље у контексту безбедности. Југославија је у том процесу искористила своју шансу да уцењује далеко моћнију земљу од себе, и испрва се чинило да је исход тог дипломатског сукоба ишао у њену корист. Ипак, убрзо се показало да је на дуге стазе Немачка била та која је извукла далеко више користи. Друга генерација РАФ је, упркос „београдском фијаску“, похапшена већ 1982. године, а читав покрет се саморасформирао 1998. године, чиме се деструктивни анархотероризам у Немачкој преселио у историју. С друге стране, у исто време док су се две Немачке уједињавале, Југославија се распадала у крвавом грађанском рату деведесетих година прошлог века. У вези с темом овог рада, вреди напоменути да су немалу улогу у потпиривању национализма у сада независној Хрватској одиграли управо они емигранти које је СФРЈ тада тако упорно покушавала да добије од Немачке. Иако то немачки званичници нису могли ни претпоставити 1978. године, ликовање Београда због пуштања рафоваца на слободу било је кратког века.

⁵⁴ Сведочење Божидара Спасића, Београд, 19. јун 2010.

Summary

Nikola Baković

The Arrest of Members of the Terrorist Organisation “Red Army Faction” in Yugoslavia in 1978

In the spring of 1978, four prominent members of the West German terrorist organisation *Baader-Meinhof* were arrested in Zagreb. German authorities demanded immediate extradition, which was conditioned by the Yugoslav side with a counter-extradition of eight Croatian right-wing emigrants residing in Germany. After several months of diplomatic negotiations, breaches of legal procedures and campaigns in German and Yugoslav media alike, German government prevented the extradition of the Croats. In return, Yugoslavia set the German terrorists free, and they fled immediately to the Arab countries. This incident caused a major tightening of German-Yugoslav relations, and led to a change in the nature of the two countries' secret services co-operation.

Keywords: Yugoslav-German relations, Red Army Faction, emigrants, extradition